

Az Olvasó-társ mozgalom Magyarországon

A minta

2010 januárjában a Magyar Olvasástársaság (HUNRA – Magyar Olvasástársaság – Hungarian Reading Association) Tanácsa egy új program, mozgalom elindítását határozta el. A társaság elnöke, *Dr. Győri János* az Európai Olvasástársaság (IDEC) tanácskozásán szerzett ötlete alapján indultunk el. Az észt *Meeli Pandis* hazájában az ottani SOS-falvak vezetőjeként javasolta a kapcsolatfelvételt a magyar szervezet irányítóival.

Dr. Győri János ebből – és már nemzetközi példákból – kiindulva ismertette ötletét a HUNRA Tanácsa tagjaival. Az elképzelés az első pillanattól kezdve bővült, gazdagodott: itthon az SOS Gyermekfalu gondozottjainál nagyobb kört céloztak meg a szervezők. Miután a HUNRA vezetője felvetette a program elindításának lehetőségét, a Tanács tagjai két újabb, eredetileg nem tervezett irányt, célcsoportot is kijelöltek. Az SOS Gyermekfalvak magyarországi vezetőjével való kapcsolatfelvétel mellett tavaszra konkrét lépéseket is terveztek. (Ez utóbbi eredményeképp az SOS Gyermekfalu s a HUNRA között írásban rögzített együttműködés született.)

Egy csoport *Imre Angéla* vezetésével az Olvasó-társ program kórházi működésének feltételeit, e sorok írója pedig a hátrányos helyzetű/cigány gyerekek bevonásának lehetőségeit vizsgálta.

Miért éppen a hátrányos helyzetű/cigány gyermekek kerültek a középpontba?

Sokak számára nem kérdés, miért kell e csoporttal kiemelten foglalkozni az olvasáskultúra fejlesztése területén.

Az a jelenség, hogy a mélyszegénységben élőknek „automatikusan” szociokulturális hátrányukat is le kell küzdeniük az érvényesüléshez, nem meglepő információ, s nem is magyar sajátosság. Mérhető különbségeként jelenik meg ugyanakkor például az OECD-tagországokban az, hogy a szegénység milyen hatást gyakorol többek között a szövegértési teljesítményre. A PISA2009 eredményeit visszafogottan, de örömmel fogadta

a szakmai közönség, hiszen a legtöbb területen mérhető előrelépés történt az elmúlt években.

Egy figyelmeztető adatra azonban az összefoglaló jelentés készítői is felhívták a figyelmünket: „az OECD-országok sorában Magyarországon a legerősebb a családi háttér és a teljesítmény közötti kapcsolat” (PISA2009, 56). Eszerint minél nagyobb hátránnyal (legyen az szociális, gazdasági és/vagy kulturális) indul egy gyermek, annál kisebb eséllyel teljesít átlagos szinten a szövegértés terén – különösen Magyarországon. Az összehasonlítás kedvéért egy példa: Izlandon a jövedelmi egyenlőtlenség mértéke hazánkéhoz hasonló. Ott azonban a szociális, gazdasági, kulturális hátrány (ennek kifejezőszáma az ESCS-index) mindösszesen 6%-ban adja magyarázatát a gyengébb szövegértési teljesítménynek, míg nálunk ez a tényező 26%-ban oka az átlag alatti eredménynek. Az ESCS-index országos átlagához képest – nemzetközi összehasonlításban – jól teljesítettek tanulóink. Az adatokból mindemellett kiderült: egy-egy iskola ESCS-indexe nagymértékben meghatározza az odajáró tanulók sikerességét a méréseken (PISA2009). Valójában a leszakadó térségek oktatási intézményeibe járók eleve predesztináltak a gyengébb teljesítményre.

Amennyiben figyelmünket a hátrányos helyzetűek nagy százalékát adó romákra fordítjuk, szembesülünk azzal, miért érdemelnek nagyobb odafigyelést az itt nevelkedő gyermekek.

Először is olyan családokról van szó, ahol a gyermekek száma jóval országos átlag feletti, nagyjából minden harmadik nagycsaládban nő fel (Mészáros-Fóti 1996). A szülők ráadásul nagyon fiatalon válnak édesanyává/-apává. Harmadrészüket 18 évesen már megszülte első gyermekét, 20 évesen pedig kétharmaduk gondoskodik legalább egy utódról. (Janky 2005, 72)

Az olvasáskultúra szempontjából mindez azért kiemelten fontos, mert a korai olvasásfejlesztés, a valójában „megelőző szakasz” legfontosabb résztvevője, a szülő maga is rendkívül fiatal még, amikor a kicsikkel tudatosan, ingergazdag környezetben kellene foglalkozni. Mindemellett többségük anyagi okok miatt is képtelen önerőből „betűgazdag környezetet” biztosítani a következő generáció számára.

A kaposvári kísérlet

A Magyar Olvasástársaság Kaposváron indította el a program kísérleti szakaszát. A szervezés két szálon futott: meg kellett keresni azokat az önkénteseket, akik „hajlandóak” voltak időt, energiát fordítani rendszeres felolvasásra a cigány gyermekek között, másrészt ki kellett választani azokat a családokat, amelyekben a gyermekek valóban nem betűgazdag környezetben nőnek fel, és a szülők is nyitottak a programra. Előbbihez a kaposvári egyetem hallgatói közül kerestünk jelentkezőket, utóbbihoz egy helyi védőnő, *Turi Beáta* segítségét kértük.

Az egyetemista önkéntesek „toborzása” nem ment olyan könnyen, mint ahogyan azt elképzeltük. A szükséges három fő viszonylag rövid időn belül csatlakozott a programhoz, ám ennél többen nem jelentkeztek. Bár közel sem jutott el a felhívás a hallgatók nagyobb részéhez, az mindenképpen meglepő volt, hogy a megkérdezett tanító szakosok között nem találtunk olyat, aki szívesen csatlakozott volna az olvasó-társak közé. (Akadt olyan, aki határozottan kijelentette: „Az SOS Gyermekfaluba bármikor elmegyek, cigány gyerekek közé viszont nem.”) Így végül két magyar (*Szarka Viktória, Varga Márta*) és egy kommunikáció BA-szakos hallgató (*Haraszi Ágnes*) közreműködésével indult el az Olvasó-társ program Somogyban.

A gyerekek „kiválasztásánál” teljes egészében a védőnő tanácsaira hagyatkoztunk. Olyan családokat választott, ahol közvetlen, jó kapcsolatot ápolt a szülőkkel (pontosabban az édesanyával), ráadásul a több családból érkező gyerekek ismerték egymást, sőt unokatestvérek is előfordultak közöttük.

A gyermekek családi hátteréről a védőnő a következő leírást adta:

„Általánosságban mindegyikről elmondható, hogy szűkebb-tágabb családi környezetükben nem jellemző a szabadidő »könyvekkel ünneplése«. Inkább a szerepjátszást biztosító, egyfunkciós játékok vannak otthon, általában gyenge minőségben, sok ugyanakkor a csecsebecse, felnőttek selejtes használati tárgyai (mobiltelefon, tévé-távírányító, körömlakkok, neszesszerek, matricák, édességreklámok stb.) A könyvek vagy az iskolás korú testvérek letett tankönyvei olcsó, színes, de nyelvezetében silány

fordítású, külföldi szerzők leporellós könyvei. Szabadidőben mindenhol a tévénézés a legfőbb tevékenység.”

A konkrét családokat a következőképpen mutatta be:

1. „O. család” (A. és R. jártak innen, első alkalommal N. is eljött. 12, 9, és 5 évesek)

„Belvárosi önkormányzati szükséglakásban laknak, nagyon szűken. A fiú nevelését átvette az apai nagymama, aki a »telepen« lakik. Apa gyakran van börtönben (jelenleg is), de mindkét család támogatja az anyát. Itt egyik gyereknek sincs saját gyereksarka sem, nemhogy szobája. Egyetlen nagy ágyban alszik mindenki, ugyanabban a helyiségben, ahol anya főz is, és nem fér el több bútor. (Van viszont fürdőszoba.) Sajnálatos, hogy a nagylány, aki egész jól indult alsó tagozatban – ami a tanulmányi eredményeit illeti – mostanra nagyon gyenge lett. Ez volt az a hely, ahol egyszer, amikor látogattam a családot, horrorfilm ment a tévében...”

2. V. család (L., a kislány 4 éves)

„Az anya már az általános iskola utolsó évét magántanulóként fejezte be, mert várandós lett a kislánnyal. Ők is önkormányzati bérlakásban laknak a csecsemő kistestvérrel és az anya barátjával, aki az apjánál alszik mindennap az anyai nagymamával (övé a lakás) és az anya kisebb testvérével. Ők is egyetlen helyiségben élnek, itt még fürdőszoba sincs. Könyv itt sincs, néhány színes újság csupán. A kislány az oviban ugyanakkor sok mondókát, verset tanul, és szeret szerepelni.”

3. „L. család” (a gyermekek, J., K. és Z. 12, 9, és 5 évesek)

„Anya egyedül neveli a három kiskorút, belvárosi, önkormányzati bérlakásban, melyet megosztva laknak férjével, aki azonban nem vesz részt a gyermekek nevelésében, sem a háztartás vezetésében.

Ők nem vallják magukat cigány származásúaknak, de jellemzően nem elutasító a gyermekek cigány barátnőit illetően. A legnagyobb gyermek diszlexiás és diszkalkuliás. Nemrég iskolát váltott (a rossz közeg miatt) – évisméltással.”

Ezeket a leírásokat az egyetemisták csak a tízhetes kísérleti program végén ismerték meg. Ez – ahogy utólag ők maguk is elismerték – fontos volt, mert feltehetően egész másképp álltak volna a gyerekekhez, amennyiben ismerik valós életkörülményeiket, szociokulturális elmaradottságukat.

Mindebből következik: e gyermekek külsejükkel (öltözködés, ápoltság) és viselkedésükkel sem „árulkodtak” nehéz helyzetükről. A kipróbálás (majd a program) során sem lehetett panasz a gyerekek megjelenésére vagy viselkedésére.

A fent leírt körülmények bizonyították, hogy jó döntés volt részünkről, amikor a felolvasásokat, meséléseket nem a lakóhelyen tartottuk, hanem a gyerekkönyvtárban. (A családok kiválasztásánál figyelembe vettük, hogy elérhető közelségben legyen a megyei- és a városi könyvtár gyerekkönyvtári részlege.) A felolvasások és a heti egy alkalommal megrendezett félórás programok legtöbbször egyórás vagy ennél is hosszabb együttlétté nőttek.

Kérdéses volt számunkra, hogy sikerül-e a rendszeres részvételt elérni a gyerekeknél. A védőnő előre jelezte, hogy ezzel kapcsolatban lehetnek gondok, tapasztalatai szerint nehéz a családokat heti rendszerességgű elfoglaltságra „rászoktatni”. Tapasztaltuk, hogy alkalmanként kisebb a lelkesedés, egyszer-egyszer nem érkeztek meg a gyerekek (esetleg nem mindnyájan), –azonban e hozzáállás nem vált jellemzővé. Mindazonáltal a szervezésben – s ez inkább már a következő olvasó-társaknak lehet jó tanács – fontos volt, hogy aktív kapcsolatot tartsunk fenn a védőnővel, aki szinte bármikor elérheti a szülőket és a gyerekeket is.

Megkezdjük az előkészületeket. A hallgatókkal megbeszéltük a célokat, a lehetséges eszközöket, s igyekeztünk használható ötleteket adni. Ők maguk így írtak erről:

„Olyan könyveket választottunk ki, amelyeket mi is kedveltünk, és szerintünk a gyerekek számára is érdekesek lehetnek. (*Lázár Ervin könyveit, Astrid Lindgren Harisnyás Pippijét, Benedek Elek népmesegyűjteményét...*) Az összeállításban szerepeltek népmesék és folytatásos történetek is. Elképzelésünk szerint – korcsoportra osztva a gyerekeket – életkori sajátosságuknak megfelelő meséket olvastunk volna.”

Ahogy ez lenni szokott, az élet átírta a forgatókönyvet:

„A felolvasások során már az első alkalommal kiderült számunkra, hogy a gyerekeket nem a hozott könyvek érdeklik, hanem a helyben fellelhetők. Hamarosan a könyvtári könyvekből kezdtük a mesemondást. Érdekes és meglepő volt, hogy a nagyobbak is szívesen választották a színes képeskönyveket, leporellókat. Gyakran olvastunk – mert ezt kérték – a televízióból már ismert rajzfilmek mesekönyvben megjelent változatait.”

Szerencsére a lányok jól reagáltak minden ehhez hasonló helyzetre, s nem erőltették rá elképzeléseiket a gyerekekre. Már az első alkalommal érezhető volt a barátságos légkör, mely mindvégig jellemezte az együttléteket. Néhány perc alatt a legkisebbek az egyméteres távolságból közelebb és közelebb húzódva a felolvasók ölében kötöttek ki. Mivel szerencsés volt az arány (sosem jutott kettőnél több kicsi egy hallgatóra), ez a forma tökéletesen megfelelt.

A nyugodt, élményekkel teli együttlét az eleinte még bizonytalan szülőket is megnyugtatta, az első találkozás után már el sem kísérték a gyerekeket, megbíztak az egyetemistákban.

Előfordult olyan eset is, amikor az iskolások konkrét feladattal érkeztek: anyagot kellett gyűjteniük bizonyos témában. A hallgatók ebben is segítettek, s ez a találkozó a közös keresgélés, a segítség jegyében telt – aligha haszontalanul. Máskor (ez már nem a kipróbálás idejére, hanem a következő tanévre esett) az egyik kicsi hangulata miatt maradt el a mesélés, s lett beszélgetés a felolvasásból. A gyerek ugyanis hosszas élménybeszámolót tartott arról, hogyan ünnepelték meg, hogy édesapja végre hazajött a börtönből. Az önkéntesekkel előre megbeszéltük, hogy a családi körülményekről, háttérrel ne beszélgessenek, ebben a helyzetben azonban ez elkerülhetetlen volt. Szerencsére a kislánnyal – addigra már barátként is – beszélgető egyetemista jól reagált, így nem okozott problémát az eset.

A beszélgetés lassan természetes részévé vált a felolvasásoknak, hiszen a történetek megbeszélése, a spontán „kérdéss-felelek” az egyik legjobb „hozádéma” lehetett a meséléseknek. Szerencsére ebben is partnerek voltak a kicsik.

Meglepetésként hatott: mintha bizonyítaniuk kellene, a gyerekek már a legelső alkalommal kérték, hadd olvassanak fel ők is. Ennek sem volt akadálya, s rendszeresen előfordult az effajta „munkamegosztás”.

A hallgatók igyekeztek változatosabbá tenni az alkalmakat:

„Később, hogy még érdekesebbé, színesebbé tegyük a délutánokat, bábokat is készítettünk. Az egyes mesék eljátszása a kisebb gyerekek számára varázslatossá tette a napot. Szívesen játszottak velünk együtt. (Azon a csalódáson gyorsan túltettük magunkat, hogy szinte pillanatok alatt szétszedték az egyik bábót...)”

Tanulságok

A körülbelül tíz hét időtartamú program után nem szándékoztunk messzemenő következtetéseket megállapítani, azonban érdemes mérleget vonni és nyilvánosság elé tárni a tapasztalatokat. 2010. május 29-én a Kaposvári Egyetemen egy erre a programra szervezett – a Miniszterelnöki Hivatal támogatta – konferencián számoltunk be az elvégzett munkáról, a szervezésről s a háttérrel. Élménybeszámolót tartottak az önkéntesek is, s szerencsére a média (nemcsak a helyi) számára is érdekesnek bizonyult a kezdeményezés. Napokig olvashattuk, hallhattuk a tudósításokat, ennek következményeképp pedig hamarosan önkéntesek tucatjai jelezték részvételi szándékukat a programban.

Nagy problémák nem adódtak Kaposváron, mindazonáltal a tapasztalatok tanulságként szolgáltak a következő önkéntesek felkészítésénél. (2010 őszén több mint hatvan ember – zömmel egyetemisták – jelentek meg, hogy részt vegyenek az egynapos felkészítőn, s hivatalosan is, igazolvánnyal elismert „olvasó-társsá” váljanak.)

A somogyi tapasztalatok hasznosnak bizonyultak, annak ellenére is, hogy más jellegű gondjaik voltak a „kórházi olvasó-társ program” szervezőinek. Az egészségügyi intézményekben zajló önkéntes munka egyrészt komoly adminisztrációs előkészületekkel járt, másrészt a gyerekek egészségi állapota más jellegű foglalkozást kívánt. Már az első alkalommal kiderült többek között, hogy a mozgáskorlátozott gyerekeknek sokkal kényelmesebb a padlón, szőnyegeken feküdni, mint a kerekesszékekben ülni.)

2011 tavaszára két felkészítő tapasztalataival gyarapodtunk. Elméletileg közel száz önkéntes felolvasó járja a kórházakat, gyerekkönyvtárakat. Azért „csak” elméletileg, mert meg kellett tapasztalnunk azt is, hogy az önkéntesek egy része elakad a szervezésnél, a védőnővel/családsegítővel történő kapcsolatfelvételnél. Esetleg kedvüket szegi a valóban jelentős adminisztráció. Megfigyelhettük, hogy jó ötlet volt fogadni az intézményekből érkező jelentkezőket. A programhoz csatlakozó könyvtárosok sokkal könnyebben megoldották a szervezést, ráadásul a gyermekkönyvtárosok számára ez a helyzet, a felolvasás, a mesélés sem volt idegen.

A jövő

Az Olvasó-társ mozgalom egyik legnagyobb erénye, hogy pénzt nem igényel a megvalósítása. Az elmúlt egy év alatt azonban érzékelhettük, hogy amennyiben alaposan szeretnénk felkészíteni az önkénteseket ezekre a felolvasásokra, az mégis igényel anyagi forrásokat, hiszen volt rá példa, hogy vidékről kellett szakembert hívnunk a „tanfolyamra”.

Annak érdekében, hogy igazán sikeresek lehessünk – feltehetően pályázatok segítségével – forrást kell találnunk a megfelelő szintű felkészítéshez. Másrészt minél több helyre, több emberhez kell eljutnia a program jó hírének. Reményeink szerint néhány éven belül ezres nagyságrendben lesznek aktív olvasó-társak Magyarországon, ehhez azonban nem elég az önkéntesek lelkesedése.

A konferenciánk, majd az első hivatalos felkészítő után több újságíró megkérdezte, hogy mikorra és milyen eredménye várható a programnak. Bizonyos szempontból könnyű, másrészt igen nehéz kérdés ez. Hiszen rövid távon – legyen az akár néhány hónap is – nem garantálható, hogy lesz megfogható, számszerűsíthető eredménye a felolvasásoknak, meséléseknek. Mindazonáltal, aki csak néhány ilyen alkalmon is részt vesz, akár csak külső szemlélőként, az aligha cáfolja meg, hogy ez a program nem kis mértékben befolyásolhatja egy-egy ember attitűdjét, viszonyukat a könyvekhez – s egymáshoz. Mindannyiuknak szívesen ajánlom.

Felhasznált irodalom

- Janky Béla (2005): A gyermekvállalás időzítése a cigány nők körében. In: Beszélő, 10. évf. 1. sz. 72–79. p.
- Mészáros Árpád – Fóti János (1996): A cigány népesség jellemzői Magyarországon. In: Statisztikai Szemle. 74. évf. 11. 908–929. p.
- PISA2009 Összefoglaló jelentés: Szövegértés tíz év távlatában. Bp.: Oktatási Hivatal, 2010. 81 p.